

Kitap Değerlendirme • Book Launch

BAUMAN ve POSTMODERNİTE

BAUMAN & POSTMODERNİTY

Çizgi Kitabevi, Konya, 2019

Ahmet Ayhan KOYUNCU, Mustafa GÜNERİGÖK

(Kitap Değerlendirmesi)

Arş. Gör. Fatih AKYÜZ

ORCID: 0000-0002-4467-3042, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Mart 2020

Kabul tarihi: 27 May 2020

Article history:

Received 12 March 2020

Accepted 27 May 2020

Günümüzdeki entelektüel camia doğrudan veya dolaylı olarak modernite ve post-modernite kavramları üzerinde durmaktadır. Modernite, 18. yüzyılda Batı'da kullanılmaya başlanan bir terimdir. Öyle ki kavram, modern kapitalist-endüstriyel devletin gelişimine paralel olarak geleneksel düzenin zıddı; ilerlemenin, ekonomik ve idari rasyonalizasyonun ve sosyal dünyanın farklılaşmasının vuku bulduğu bir durum olarak tanımlanmıştır. Modernitenin dört temel payanda üzerine inşa edildiğini görmekteyiz. Bunlar siyasi, iktisadi, fikri ve sosyal dönüşümleri içermektedir. Fikri ve teorik boyut "Aydınlanmaya", siyasi boyut "Fransız İhtilaline", iktisadi boyut "Sanayi Devrimine" ve sosyo-kültürel boyut ise "Küreselleşmeye" tekabül etmektedir. Bu meyanda insanın, mekân-tanrı-tabiat tasavvurundaki kapsamlı dönüşümü söz konusu dört farklı alandaki değişimin zemininde yer almıştır. Bu gelişmeler paralelinde insanların içinde yaşamış olduğu dünyaya dair tasavvurları da farklılaşmaya başlamıştır.

Modernite ile beraber demokrasi, akıl, hümanizm, sekülerleşme gibi değerler daha çok ön plana çıkmıştır. Örneğin; Tanrı merkezli ilahi düzen fikrinden yavaş yavaş mekanik olan evren tasavvuruna doğru geçiş yaşanmıştır. Yanı sıra bilim anlamında modernitenin başlangıcını teşkil eden dönüşümün ortaya koyduğu kopuş ise ciddi bir kırılma meydana getirmiştir. Çünkü pre-modern dönemde kilise hakikati tekeline almış, bizatihi kendisinin merkezde olduğu bir dünya oluşturmuştur. Ancak "yeni insan" hümanizmiyle birlikte artık kilise bu konumunu koruyamaz hale gelmiştir. Tanrı ve vahyin merkezde olduğu dünya ve evrenden insanın merkezde konumlandığı bir dünya ve evrene geçilmiştir. Tanrı ve vahyin yerine insan referans alınmış, Tanrı'nın yerine insan ikame edilmiştir. Nihayetinde insanın üretmiş olduğu bilgiler vahyin yerini almıştır. Tabiatı anlayıp açıklayıp doğayla bir tahakküm ilişkisi kurabildiği bilgisini merkeze alan insan, yeni bir dünya inşa etmekte olduğunu fark etmiş ve bu potansiyelini daha çok eyleme dökmeye başlamıştır. Bu potansiyel ve eylemlilik hali sekülerleşme ve bireyselleşmenin doğmasına sebebiyet vermiştir. Ortaya çıkan bireyselleşme ve sekülerleşme ile beraber insan, Tanrıyla bağlarını koparmaya başlamıştır. Dolayısıyla bütün Orta Çağ'ın üzerine kurulduğu feodal sistem, kilisenin hegemonyası altındaki Tanrı ve vahiy merkezli düzen sürdürülemez hale gelmiştir. Hakikatin kaynağı da Tanrı'dan insana doğru evrilmiştir. Binaenaleyh modernite söz konusu olduğunda onu Tanrısal hakikati büyük oranda reddeden bir anlayış olarak tarif etmemiz mümkündür.

Günümüzde modernitenin de aşıldığı ve farklı bir döneme girildiği gibi tezler sıkça zikredilmektedir. Büyük anlatıların ve yukarıda tartışılan Tanrı-evren tasavvurlarının çok ötesinde yeni parçalı anlatıların revaçta olduğunu söylemek gerekmektedir. Modernite sonrası yahut dışı anlamına Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: fatih.akyuz.01@hotmail.com

gelen post-modernite, modern toplum ve kültürün içine girdiği yeni bir durumu simgelemektedir. Bu yeni düzende teknoloji ve enformasyonun şekli değişmiş, üretimin yerini tüketim, realitenin yerini imaj, bütünü yerini parçalanma almış; üst anlatılar cazibesini yitirmiş, yüksek kültür terk edilmiş ve popüler kültür hâkim bir konum kazanmıştır. Bu bağlamda kavramın felsefi düzeyde formülasyonu ve meşrulaştırımını post-modernizm; Batı-dışı toplumlara sirayetini ise post-modernleşme oluşturmaktadır. Post-modernite, post-modernizm gibi kavramlar sosyal bilim literatüründe ciddi bir yer tutmaktadır. Doğu ve Batı olarak adlandırılan coğrafi konumlandırmaların tanım ve tasvirinde bu kavram setlerine başvurulduğu görülmektedir. Özellikle toplumsal değişim konularında modernite ve post-modernite kavramlarının sıkça kullanıldığını söylemek mümkündür. Modernizm ve post-modernizm tartışmalarında öne çıkan isimlerden biri de Zygmunt Bauman'dır.

Polonyalı sosyolog Zygmunt Bauman kapitalizm, küreselleşme, özgürlük, sosyal teori, belirsizlik, modernite ve post-modernite gibi netameli konularda yaptığı çalışmalarla öne çıkmış ve alanında dünya çapında üne kavuşmuş bir sosyal bilimcidir. Bauman, modernite tecrübesinin korkunç evresi olan II. Dünya Savaşını (Holocaust) yaşamış, mağdur olmuş bir düşünür olarak modernitenin eksikliklerini bizatihi yaşayarak tespit etmiştir. Yanı sıra post-moderniteye de bağlı kalmayarak yaşanılabilir bir dünya için yoğun mesai harcamıştır. Değerlendirmeye tâbi tutulan *Bauman ve Post-modernite* adlı eser ise Bauman'ın üretmiş olduğu kavramsallaştırmalardan hareketle modernite-post-modernitenin dönüşümünü farklı boyutlarıyla ele almaktadır. Kitap dört bölümden oluşmaktadır: i) Post-modern Sosyolojinin Kaynakları ve Bağlamı, ii) Bauman ve Modernite, iii) Bauman ve Post-modernite, iv) Post-modernizmin Hoşnutsuzlukları.

Kitabın birinci bölümünde (s.15-47) sonraki bölümlerin daha iyi anlaşılabilmesi açısından post-modern sosyolojinin kaynakları üzerinde durulmuştur. Dört alt başlıktan oluşan bu bölümde; "Post-modern" kavramının kompleks bir yapısının olduğu dile getirilmiş bu kompleksliğin bizatihi kavramın kendi tarihinden ve tanımından kaynaklı olduğu vurgulanmıştır. Çalışmaya göre, kavramın ilk defa ve kim tarafından kullanıldığı sosyal bilimciler tarafından tartışılmakla beraber kavramın ne zaman ortaya çıktığı konusunda farklı iddialar bulunmaktadır. Bu meyanda ilk iddia sanat alanında ortaya çıkmışsa da sonraki süreçte tarihte, edebiyatta ve felsefede kavrama dair farklı fikirler ortaya atılmıştır. Dolayısıyla bu bölümde tarihsel bağlamda muğlak olan kavramın mimaride, sanatta, tarihte, felsefede kimler tarafından ve ne şekilde ortaya çıktığına dair bilgiler verilmiştir. Genel uzlaşıya göre post-modernitenin önüne almış olduğu "post" sözcüğünden kaynaklı modernite sonrası bir döneme atıfta bulunmaktadır. Ancak post-modernitenin modernliği aşan bir şey mi olduğu yoksa ona karşı kurulan bir olgu mu olduğu konusu ihtilafıdır. Daha sonrasında ise moderniteye köklü eleştiriler getirerek post-modern bir düşüncenin veya dünyanın oluşması için öncülük eden Nietzsche'nin, yapısalcılığa bir tepki olarak ortaya çıkan post-yapısalcılığın ve eleştirel teorinin görüşlerine yer verilmiştir. Bu yapılırken konunun bağlamından uzaklaşmadan özsel bir anlatım tercih edilmiştir.

Post-modern düşüncenin gelişiminde, ortaya çıkmasında pek çok düşünürün, entelektüelin katkısı olmasına rağmen eserde, bilgi felsefesi/sosyolojisi alanında düşünce üreten isimler olan; Derrida, Lyotard, Foucault ve Baudrillard'ın görüşlerine yer verilmiştir. Bu dolayında Derrida'nın yapı söküm tekniği ve mevcudiyet metafiziği, Lyotard'ın '*Post-modern Durum*'da' bilgiye ilişkin beyan ettiği fikirler, Foucault'un özne ve iktidar anlayışı ve Baudrillard'ın simülasyon ve similark teorileri üzerinden konu kısaltılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bölümün son kısmında ise post-modernitenin; üst-anlatıların reddi, çoğulculuk, şüphecilik, kurallığın yıkımı, metinsellik, ironi, melezleştirme/melezlik ve eklektisizm gibi onu moderniteden ayıran temel özelliklerin üzerinde durulmuştur.

Kitabın ikinci bölümü (s. 49-76) ise *Bauman ve Modernite* başlığını taşımaktadır. Altı alt başlıktan oluşmaktadır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere Günerigök ve Koyuncu, Bauman'ın düşün dünyasında modernitenin geçirmiş olduğu evreleri konu edinmiştir. Kendisi de bir Yahudi olan Bauman, yaşadıklarından ve Almanya'da zuhur eden Holocaust olayından ziyadesiyle etkilenmiştir. Bu durumu modernliğe bağlayan Bauman, neredeyse bütün mesaisini modernite eleştirisi üzerine harcamıştır. Çünkü moderniteyle hesaplaşarak onun üstesinden gelebileceğine inanmıştır. Bu minvalde özellikle eşi Janina Bauman'ın yaşadıklarını kaleme alması sonrasında modernlik ve Holocaust üzerinde daha

derinlemesine düşünmüş olan Bauman, modernitenin yaratmış olduğu büyük yıkımların basit bir Nazi suçu olarak görülmesine karşı çıkmıştır (s.49). Bauman'ın temel eserlerinden biri kabul edilen ve eserin de alt başlıklarından biri olan *Modernite ve Holocaust*'un birçok açıdan önemli olduğu dile getirilmiştir. Çünkü Bauman, sisteme dair ilk ve önemli sayılabilecek eleştirilerini bu eserde dile getirmiştir. Bauman'a göre Holocaust, kötülerin masumlara karşı işlediği korkunç bir suçtur. Bu vakıya bir Yahudi trajedisidir. Buna rağmen Holocaust, salt bir Yahudi sorunu ve yalnızca Yahudi tarihinin ilgilenebileceği bir olay değildir. Holocaust evrensel bir sorundur. Dolayısıyla Holocaust'dan alınacak en önemli ders "bu bizim de başımıza gelebilir" değil, doğru şartlar oluştuğunda bunun başkaları tarafından yapılabilirliği (s.57).

Modern kavramı içerisinde barındırmış olduğu modernite, modernizm, modernleşme, pre-modern, post-modern ve post-modernizm gibi farklı kavramsallaştırmalardan dolayı bir anlam kargaşası yaratmaktadır. Günerigök ve Koyuncu modernite kavramının tarihsel serüvenine, semantik yapısına ve Bauman için modernitenin ne anlama geldiğine değinerek anlam kargaşasını gidermeye çalışmıştır. Eskiye, geleneği dışlayan ve yeniyi kutsayan bu mefhumun hayatımızın tüm alanına sirayet ettiği vurgulanmıştır. Daha sonrasında ise Bauman'ın eserlerindeki temel başlıklardan biri olan ulus devlet kavramı üzerinde durulmuştur. Ulus devlet, sosyal bilimlerde özelde ise sosyolojide zemini kaygan olan kavramlardandır. Bu anlamda burada modern bir olgu olan ulus devlete dair tarihsel bir analiz yapılmıştır. Özellikle 1640-1668 yıllarında İngiliz Devrimi ve 1789 Fransız İhtilaliyle birlikte ulus devlete geçişin temellerinin atıldığı vurgulanarak Bauman'ın ulus devleti "bahçe-bahçıvan" metaforu üzerinden ele aldığı hususunda bilgiler aktarılmıştır.

Son olarak ise Bauman'ın kendine özgü yöntemle kavramsallaştırdığı modernlikten post-modernliğe geçiş sürecinden söz edilmektedir. Bu süreci tanımlarken "entelektüel tip" onun için merkezi bir konumdur. Moderniteden post-moderniteye geçişte yaşanan değişimlerin önemli bir boyutunu entelektüelin geçirdiği değişim oluşturmaktadır. Bauman modern entelektüeli "yasa koyucu, post-modern entelektüeli ise "yorumcu" metaforu ile açıklamaktadır. Bu açıdan ona göre moderniteden post-moderniteye geçişte entelektüele biçilen rol değişime uğramıştır (s.69-70).

Kitabın üçüncü bölümü (s.77-101) ise *Bauman ve Post-modernite* başlığını taşımaktadır. Bauman pek çok entelektüele göre post-modernitenin önde gelen ismi olarak zikredilmiştir. Bu zikredilmeyi Bauman'ın üretmiş olduğu pek çok eser üzerinden değerlendirdiğimizde haksız olunmadığını düşünmekteyiz. Çünkü onun da eserlerinde post-modernizme ait argümanlara değindiğini ve önemsediklerini görebilmekteyiz. Dolayısıyla bu bölümde alt başlıklar halinde Bauman'ın da benimsemiş olduğu post-modern saikler üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi 'Farklılık, Etik ve Çoğulculuk', ikincisi 'Bir Arada Yaşama Kültürü' ve sonuncusu ise 'Özgürlük Savunusu' olmuştur. Bakıldığında üç başlığın da birbiriyle bağlantılı konular olduğunu görmekteyiz. Farklılık ve çoğulculuk aslında beraberinde bir arada yaşama kültürü ve özgürlüğe dair problemlerini gündeme getirmektedir. Küresel dünyanın bugün en önemli problemlerinden biri pek çok düşünürün de bahsetmiş olduğu gibi bir arada yaşama sorunudur. Bu anlamda post-modernite bu sorunu çözebilecek bir olgu olarak düşünüldüğünden Bauman, bu kavramları çok kullanmış ve kendisini ilk dönemlerde post-modern olarak tanımlamıştır. Bu durum da eserde çok açık ve anlaşılır bir şekilde işlenmiştir.

Kitabın dördüncü ve son bölümü (s.103-140) ise *Post-modernizmin Hoşnutsuzlukları* adlı başlığı taşımaktadır. Bu bölümde 2000'lerden sonra Bauman'ın özellikle post-moderniteye yapmış olduğu tenkitler üzerinde durulmuş ve bu tenkitlerde hangi unsurlara vurgu yapıldığına değinilmiştir. Bauman, Giddens (geç modernite), Beck (ikinci modernite), Castells (ağ toplumu), Baudrillard (tüketim toplumu) ve Balandier (surmodernite) gibi toplum bilimcilerin modernitenin dönemselleştirilmesiyle ilgili yapmış olduğu alternatif tanımlamaları reddeder. O, bu kuramların yeni toplumsal sistemin çıkışına veya önceki dönemin kapanmakta olduğuna dair savunuları kabul etmemekte ve bu tanımlamaların tarihsel süreçte yaşanan sosyolojiyi gerçeklik bağlamında yakalayamadığını düşünmektedir. Bauman'ı post-modernite terimini terk etmeye götüren temel saik; Danimarkalı sosyolog Michael Jacobsen'in ortaya koyduğu gibi, "post-modern çağın vaat edilmiş cennet yerine, şeytanların toplandığı bir yer," olduğu gerçeğinin onda karşılık bulmasıdır (s.104-105). Bu doğrultuda yaşanan yeni sosyolojik sürecin adını

“Akışkan Modernite” olarak koymuştur ve daha sonrasında ortaya koymuş olduğu pek çok eserde “akışkan” kavramını kullanmıştır. Bauman’ın, modernitenin yeni sosyolojisini kavramak amacıyla sıvılık ve akışkanlık imgelerine hayranlık duymasının arkasındaki önemli nedenlerden biri katı olan şeylerin aksine sıvı olanların kolayca şekil alabilmeleridir. Bu akışkan maddeler, ne mekânı ne de zamanı bağlar. Bu maddeler uzun bir süre bir şekle bağlı kalmazlar ve devamlı olarak değişmeye hazır/meyilli haldedirler (s.107). Ayrıca bu bölümde Bauman’ın akışkan modernite kitabında sözünü etmiş olduğu kurtuluş, bireysellik, zaman/mekân, emek, cemaat konuları üzerinde durulmuştur. Günümüz toplumlarında aşikâr olan temel olgulardan biri gittikçe bireyselleşen bir yapıya büründüğümüzdür. Bauman açısından mevzunun derinliğinin vurgulandığı akışkan bireysellik alt başlığında, bireyselliğin son halinin tahlili yapılmakla birlikte bireyselliğe sebebiyet veren olaylar tartışmaya açılmıştır. Modern dönemde üretimin yerini zamanla tüketimin aldığına, nasıl tüketim toplumuna dönüştüğümüze ve insanı tanımlayan var eden şeyin tüketim olduğuna vurgu yapılmıştır. Kitabın son alt başlığı olan akışkan küreselleşmede ise Bauman için yaşadığımız akışkan modern dünyada küreselleşmenin ne anlama geldiğini ve hangi sosyal, ekonomik ve siyasal süreçler sonunda oluştuğuna yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Bauman’a göre bir olgu olarak küreselleşme, yalnızca Batı toplumlarında yaşanan politik ve ekonomik dönüşümü değil, aynı zamanda 19. Yüzyılın siyasal düzeni olan ulus devleti de hedef alan, sermayeyi politikadan, emeği de yerelden koparmayı hedefleyen evrensel bir dönüşüm projesidir. Ona göre küreselleşme, modernitenin dayandığı kültürel ve ekonomik düzene karşı bir başkaldırı hareketi olduğu kadar, mevcut dünyayı algılama ve kavrama biçimlerimizi kökten değiştiren epistemik bir kırılmanın yansıması olarak da değerlendirilmelidir (s.134).

Kısa bir süre önce hayatını kaybeden ve özellikle modernite ve post-modernite çalışmalarıyla ses getiren Bauman’ın düşün dünyası üzerinden oluşturulmuş *Bauman ve Post-modernite* kitabı, modernite ve post-moderniteyi Bauman üzerinden okumak isteyenler için bir hayli faydalı olabilecek önemli bir kaynaktır. Bauman’ın ortaya koymuş olduğu fikirleri, ana meseleleri, düşünce dünyasının oluşumunu ve sosyal bilim alanındaki yerini bütüncül olarak anlamaya olanak sağlayan bir eserdir. Yani sıra eser, üslup ve akıcılık bakımından okuyucuyu yormamaktadır. Bu bakımdan tüm okuyucuların rahatlıkla okuyup istifade edebileceği bir özelliğe sahiptir. Bauman üzerine okuma yapmaya yeni başlayanlar için olduğu kadar, çalakalet bir şekilde Bauman üzerine yazan ve düşünenler için de kendini bulma metnidir. Bauman ve onun geliştirmiş olduğu yaklaşım ve tarzlar üzerine okurun bilgilenmesini sağlayacak bir kitaptır. Eser, her şeyden önce modernite ve post-modernite kavramlarına odaklanmakta, bu iki tartışmalı kavramın Bauman sosyolojisindeki tanımı ve izahatını yapmaktadır. Öte yandan modernite ve post-modernite arasındaki ilişkinin ortaya konulması için çizilen kavramsal çerçeve doğrultusunda literatürden farklı görüşlere yer verilmesi söz konusu olan modernite ve post-modernite kavramlarına ilişkin oluşabilecek kargaşanın önüne geçmektedir. Eserin kaynaklarının önemli bir kısmının Bauman’ın neşrettiği metinlerden müteşekkil olması dikkat çeken bir diğer önemli husustur. Hülasa, çalışma Türkiye’de ve dünyada sosyal bilim alanında bir otorite olarak kabul edilen Bauman’ın, modernite ve post-modernite konularına dair görüşlerinin anlaşılması ve bu kavramların serüveninin incelemesi açısından oldukça önemlidir. Lisans öğrencilerinin de rahatlıkla okuyup anlayabileceği bir düzeye ve oldukça anlaşılır bir yazı diline sahip olan eser, konuyla ilgili literatür çerçevesinde şekillenmiş özgün bir eserdir. Dolayısıyla özel olarak modernite ve post-modernite konusuyla ilgilenenlerin göz ardı edemeyeceği niteliktedir.